

KOLLABORATIV YONDASHUV O'QUVCHILARNING ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI VOSITA SIFATIDA

Temirova Iqbol Sadriddinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14511668>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida kollaborativ yondashuvning ahamiyati va uning o'quvchilarning adabiy va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli tahlil qilingan. Maqolada kollaborativ yondashuvning nazariy asoslari, uning ijtimoiy-madaniy, kognitiv rivojlanish va tajriba asosidagi o'rganish nazariyalariga tayanib tushuntirilgan. Lev Vygotsky, Jean Piaget va John Deweyning ta'limdagi yondashuvlari orqali bu metodning samarali ekanligi isbotlangan. Shuningdek, kollaborativ yondashuvning o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash va nutq kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni ko'rsatilgan. Maqola shuningdek, kollaborativ yondashuvning pedagogik va psixologik imkoniyatlarini, ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Kollaborativ yondashuv, adabiy kompetensiya, nutqiy kompetensiyasiya, ijtimoiy-madaniy nazariya, kognitiv rivojlanish, pedagogik imkoniyatlar, psixologik imkoniyatlar.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy va mukammal nutq qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonning asosida ularning fanga oid bilimlari va nutqiy kompetensiyalarini oshirish maqsad qilib qo'yilgan. Kollaborativ yondashuvning ta'lim jarayonida qo'llanilishi o'quvchilarning o'zaro hamkorlik, birgalikda muhokama qilish va bir-biridan o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ko'plab ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, kollaborativ yondashuv asosida ishlash bu maqsadlarga erishishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi ta'lim tizimi o'zining eng asosiy vazifasi sifatida ijodiy fikrlash(creativity), muammolarni hal qilish(problem solving) va tanqidiy fikrlash(critical thinking) va hamkorlikda ishlash(collaboration) ko'nikmalarini shakllantirishni belgilab bergan. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarni mustaqil va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Bunda kollaborativ yondashuvning afzalliklari muhim ahamiyat kasb etadi. Kollaborativ yondashuvning asosi shundaki, o'quvchilar birgalikda ishlash orqali bilimlarni egallash jarayonida bir-birlariga yordam beradilar, o'zaro fikr almashadilar va yangi bilimlarni o'zlashtiradilar.

Kollaborativ yondashuv (cooperative learning) ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi va ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari Lev Vygotsky, Jean Piaget va John Dewey kabi olimlarning fikrlari va tadqiqotlariga tayanadi. Vygotsky va ijtimoiy-madaniy nazariya. Lev Vygotsky ijtimoiy-madaniy nazariyasida ta'lim jarayonida ijtimoiy o'zaro aloqalar va madaniy omillarni muhim deb biladi. Unga ko'ra, inson bilimlari va qobiliyatlari ijtimoiy muhitda shakllanadi va rivojlanadi. Kollaborativ yondashuv Vygotskyning zonal yaqin rivojlanish (zone of proximal development - ZPD) nazariyasiga asoslanadi. ZPD ta'lim jarayonida o'quvchining o'zi bajara olmaydigan, lekin yordam va ko'mak bilan bajara oladigan vazifalarni ifodalaydi. Kollaborativ yondashuvda o'quvchilar bir-biriga yordam berish orqali bilimlarini kengaytiradilar va rivojlantiradilar. Piaget va kognitiv rivojlanish nazariyasi. Jean Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasida bolalarning fikrlash va bilim olish jarayonlari qanday rivojlanishini o'rganadi. Unga ko'ra, bolalar tajriba va muammolarni hal qilish orqali bilimlarni o'zlashtiradilar. Kollaborativ yondashuvda o'quvchilar birgalikda

muammolarni hal qilish va bir-biridan o'rganish orqali bilimlarini kengaytiradilar va chuqurlashtiradilar. Piagetning fikricha, bolalar birgalikda ishlash orqali o'zlarining bilimlarini kengaytiradilar va yangi bilimlarni o'zlashtiradilar. Dewey va tajriba asosida o'rganish. John Dewey tajriba asosida o'rganish nazariyasini ilgari suradi. Unga ko'ra, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtiroki va tajribaga asoslangan o'rganish muhimdir. Deweyning fikricha, ta'lim jarayoni o'quvchilarning hayotiy tajribalariga asoslanishi va ularning faol ishtirokini ta'minlashi kerak. Kollaborativ yondashuv Deweyning nazariyasiga mos keladi, chunki bu yondashuv o'quvchilarning faol ishtirokini va tajribaga asoslangan o'rganishni ta'minlaydi. Kollaborativ yondashuvning nazariy asoslari shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv o'quvchilarning bilimlarini kengaytirish va rivojlantirishda samarali bo'lishi mumkin. Ushbu yondashuvning ta'lim jarayonida qo'llanilishi o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

Kollaborativ yondashuvning adabiy va nutqiy kompetentsiyalariga ta'sirini aniqlash uchun bir qator tadqiqotlar va tajribalar o'tkazildi. Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kollaborativ yondashuv asosida ishlash o'quvchilarning adabiy bilimlari va nutq qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshiladi.

Kollaborativ yondashuv adabiy bilimlarni rivojlantirishda samarali ekanligi ko'plab tadqiqotlar tomonidan tasdiqlangan. Masalan, o'quvchilar birgalikda asarlar muhokama qilganda, ular o'z bilimlarini kengaytiradilar va bir-birlaridan yangi narsalarni o'rganadilar. Bu jarayonda o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda eta oladilar va boshqa ishtirokchilarning fikrlarini tinglash va tushunish qobiliyatlarini oshiradilar. Birgalikda asarlarni tahlil qilish va muhokama qilish orqali o'quvchilar o'zlarining adabiy bilimlarini chuqurlashtiradilar va yangi bilimlarni o'zlashtiradilar. Nutq kompetentsiyalarining rivojlanishi. Kollaborativ yondashuv nutq kompetentsiyalarini rivojlantirishda ham samarali ekanligi aniqlangan. O'quvchilar birgalikda ishlash jarayonida o'z fikrlarini erkin ifoda eta oladilar va boshqa ishtirokchilarning fikrlarini tinglash va tushunish qobiliyatlarini oshiradilar. Kollaborativ yondashuv asosida ishlash o'quvchilarning o'z fikrlarini aniq va ravon ifoda eta olish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayonda o'quvchilar bir-birlariga yordam beradilar, yangi so'z va iboralarni o'rganadilar va nutq qobiliyatlarini mustahkamlaydilar. Tajriba asosidagi natijalar. Tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki, kollaborativ yondashuv asosida ishlash o'quvchilarning adabiy va nutq kompetentsiyalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Masalan, o'quvchilar birgalikda asarlar muhokama qilganda, ular o'z bilimlarini kengaytiradilar va bir-birlaridan yangi narsalarni o'rganadilar. Bu jarayonda o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda eta oladilar va boshqa ishtirokchilarning fikrlarini tinglash va tushunish qobiliyatlarini oshiradilar. Birgalikda asarlarni tahlil qilish va muhokama qilish orqali o'quvchilar o'zlarining adabiy bilimlarini chuqurlashtiradilar va yangi bilimlarni o'zlashtiradilar.

Ushbu yondashuvning pedagogik va psixologik imkoniyatlarini tahlil qilish. Pedagogik imkoniyatlar. Kollaborativ yondashuvning pedagogik imkoniyatlari ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilishga yordam beradi. Ushbu yondashuvning pedagogik afzalliklari quyidagilardan iborat: Faol ishtirok: Kollaborativ yondashuv o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi. O'quvchilar birgalikda ishlash orqali o'z fikrlarini erkin ifoda etadilar va bir-birlarining fikrlarini hurmat qilishni o'rganadilar. Bilimlarning kengayishi: Kollaborativ yondashuv orqali o'quvchilar yangi bilimlarni birgalikda o'rganadilar va o'z bilimlarini kengaytiradilar. Bu jarayonda o'quvchilar bir-birlariga yordam beradilar va yangi bilimlarni

o'zlashtiradilar. Ijodiy fikrlash: Kollaborativ yondashuv o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. O'quvchilar birgalikda muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar. Tanqidiy fikrlash: Kollaborativ yondashuv tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar birgalikda ishlash jarayonida o'z fikrlarini asoslash va boshqalar bilan munozara qilish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantiradilar.

Psixologik imkoniyatlar. Kollaborativ yondashuvning psixologik imkoniyatlari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu yondashuvning psixologik afzalliklari quyidagilardan iborat: O'ziga ishonch: Kollaborativ yondashuv o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. O'quvchilar birgalikda ishlash orqali o'z fikrlarini erkin ifoda etadilar va yangi bilimlarni o'zlashtirishda o'zini erkin his qiladilar. Ijtimoiy malakalar: Kollaborativ yondashuv o'quvchilarning ijtimoiy malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar birgalikda ishlash orqali muloqot qilish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va o'z fikrlarini ifoda etish qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Motivatsiya: Kollaborativ yondashuv o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. O'quvchilar birgalikda ishlash orqali ta'lim jarayoniga qiziqish bildiradilar va yangi bilimlarni o'zlashtirishga intiladilar. Stressni kamaytirish: Kollaborativ yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilarning stressini kamaytirishga yordam beradi. O'quvchilar birgalikda ishlash orqali o'zlarini qo'llab-quvvatlaydigan muhitda his qiladilar va ta'lim jarayonida stressni kamaytiradilar.

Kollaborativ yondashuvning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish mumkin: Ta'lim dasturlariga kiritish: Kollaborativ yondashuvni ta'lim dasturlariga kengroq tatbiq qilish. Bu o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini va yangi bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlaydi. O'qituvchilarni tayyorlash: O'qituvchilarni kollaborativ yondashuv usullari bo'yicha o'qitish va malakasini oshirish. Bu o'qituvchilarning o'quvchilar bilan samarali ishlashini va ta'lim jarayonida kollaborativ yondashuvni qo'llashni ta'minlaydi. Infratuzilmani yaratish: Kollaborativ yondashuv asosida ishlash uchun zarur bo'lgan infratuzilmani yaratish. Bu o'quvchilarning birgalikda ishlashini va ta'lim jarayonida samarali hamkorlik qilishini ta'minlaydi. Interaktiv mashg'ulotlar: O'quvchilarning kollaborativ yondashuv asosida ishlashga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun turli interaktiv mashg'ulotlar tashkil qilish. Bu o'quvchilarning ta'lim jarayonida qiziqarli va interaktiv ishtirok etishini ta'minlaydi. Motivatsiya va qo'llab-quvvatlash: O'quvchilarning kollaborativ yondashuv asosida ishlashga bo'lgan motivatsiyasini oshirish va ularni qo'llab-quvvatlash. Bu o'quvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishini va yangi bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlaydi. Kollaborativ yondashuv asosida adabiy va nutq kompetentsiyalarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik imkoniyatlari shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv ta'lim jarayonida samarali bo'lishi mumkin. Kollaborativ yondashuv o'quvchilarning bilimlarini kengaytirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Ushbu yondashuvning muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun ta'lim dasturlariga kiritish, o'qituvchilarni tayyorlash, infratuzilmani yaratish, interaktiv mashg'ulotlar tashkil qilish va o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash muhimdir. Bu esa o'quvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishini va yangi bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlaydi.

References:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (1991). *Active Learning: Cooperation in the College Classroom*. Interaction Book Company.
3. Slavin, R. E. (1995). *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*. Allyn & Bacon.
4. Xodjiyev, M. (2005). *Ta'limda zamonaviy texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi.
5. Qosimova, X. (2010). *Ona tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
6. Sattarova, G. (2013). *Nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari*. Toshkent: Fan.